

Μελέτη για τον τουρισμό και τον χωροταξικό σχεδιασμό

Χάρης Κοκκώσης

Σεπτέμβριος 2015

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η μελέτη για τον χωροταξικό σχεδιασμό και τον τουρισμό αποτελεί μέρος των δραστηριοτήτων εμβάθυνσης στα προβλήματα και προοπτικές του τουρισμού του Ινστιτούτου Ερευνών του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (INSETΕ).

Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνεται ότι ...«βασική προϋπόθεση για την ορθολογική ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, όπως ο τουρισμός-αναψυχή, είναι ένα σταθερό και ξεκάθαρο θεσμικό πλαίσιο που θέτει τις βασικές αρχές, κανόνες και προτεραιότητες για το πώς αναπτύσσονται οι δραστηριότητες και οι σχετικές υποδομές (γενικές και ειδικές) στο χώρο. Αυτό είναι και το βασικό αντικείμενο του χωροταξικού (και πολεοδομικού) σχεδιασμού στην σύγχρονη εποχή..

Οι αρχές, οι κανόνες και προτεραιότητες προσδιορίζουν το πού (σε ποιες περιοχές καταρχήν) και πώς (με ποιους όρους κλπ.) κτίζονται τα τουριστικά καταλύματα (κάθε τύπου) και οι τουριστικές εγκαταστάσεις (π.χ. λιμένες, συνεδριακά κέντρα, κέντρα θαλασσοθεραπείας, γκολφ, κλπ.), άρα προσδιορίζουν το βασικό πλαίσιο δόμησης και λειτουργίας για τις τουριστικές μονάδες και τις επενδύσεις στον τουρισμό...

Είναι σαφές ότι στην προοπτική ανάπτυξης του τουρισμού είναι απαραίτητος ο επαναπροσδιορισμός του συστήματος πολεοδομικού-χωροταξικού σχεδιασμού, το οποίο βασικά αναπτύχθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του '80, προφανώς μέσω μιας διαδικασίας διαβούλευσης με τον ιδιωτικό τομέα, τους κοινωνικούς εταίρους, την περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση και τους αρμόδιους φορείς της κεντρικής διοίκησης...

Σκοπός της μελέτης είναι η διαμόρφωση περιγράμματος προτάσεων/ στρατηγικών κατευθύνσεων για την εκλογίκευση και απλοποίηση του συστήματος χωροταξικού σχεδιασμού, με τρόπο ώστε να διευκολύνεται η τουριστική ανάπτυξη και να προστατεύεται το περιβάλλον».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Η χωροταξία ως πλαίσιο αναφοράς για την ανάπτυξη της χώρας	3
2. Χαρακτηριστικά και δυναμική του σύγχρονου τουρισμού	5
3. Η χωρική ανάπτυξη του τουρισμού	9
4. Χωρ(οταξ)ικός σχεδιασμός και τουρισμός	12
5. Θεσμικό πλαίσιο στην Ελλάδα	16
6. Προβλήματα και προοπτικές	20
7. Προτάσεις	25

1. Η ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ ΩΣ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Ο χώρος (με την γεωγραφική έννοια) αποτελεί το πεδίο άσκησης των δραστηριοτήτων του ανθρώπου. Τα ειδικά χαρακτηριστικά του χώρου, όπως η γεωμορφολογία (η διαμόρφωση, το αναγλυφο, ο προσανατολισμός, κλπ.), το κλίμα, το εδαφος, η βλάστηση και πολλά άλλα επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα τις δυνατότητες για την ανάπτυξη των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Αναλογικά, τα ειδικά χαρακτηριστικά του χώρου διαμορφώνουν τις προϋποθέσεις και δυνατότητες για την ανάπτυξη των φυσικών οικοσυστημάτων, δηλαδή της χλωρίδας, της πανίδας, κλπ. Η σχέση φυσικών οικοσυστημάτων και ανθρωπίνων δραστηριοτήτων, που και αυτές απο μια άποψη έχουν τον χαρακτήρα "οικοσυστημάτων", δηλαδή έχουν συγκεκριμένη δομή και δυναμική, αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία και στη σχέση αυτή ο χώρος (και τα χαρακτηριστικά του) διατηρεί ουσιαστικό ρόλο. Είναι επόμενο, ο χώρος να αποτελεί κεντρικό στοιχείο σε μια σύγχρονη αντίληψη για την ανάπτυξη, όπου η κοινωνία, η οικονομία και το περιβάλλον είναι κεντρικοί άξονες αναφοράς και συσχέτισης.

Η χωροταξία, για την ορθότερη διατύπωση, ο χωρικός σχεδιασμός (σχεδιασμός για τον χώρο, με αναφορά στον χώρο) αποτελεί βασικό πεδίο αναφοράς σε μια σύγχρονη προσέγγιση της πολιτικής για την ανάπτυξη και το περιβάλλον. Η χωροταξία έχει δύο κύρια επίπεδα αναφοράς, εννοώντας βασικά χαρακτηριστικά που την διέπουν: το χωρικό επίπεδο αναφοράς και τον σχεδιασμό.

Ως "χωρικό επίπεδο" νοείται η κλίμακα του χώρου όπου εστιάζεται η πολιτική για την ανάπτυξη και το περιβάλλον, καθώς ανάλογα με το χωρικό επίπεδο αναφοράς η πολιτική εστιάζεται (παρατηρούνται και αντιμετωπίζονται) σε διαφορετικής φύσεως προβλήματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος. Στην αρχιτεκτονική, το κύριο πεδίο εστίασης είναι κατα κύριο λόγο το κτίριο και το κτιριακό συγκρότημα, στην πολεοδομία ο αστικός χώρος, η πόλη και η αστική περιοχή (π.χ. η γειτονιά, η βιομηχανική ζώνη, κλπ.) και στη χωροταξία ο ευρύτερος της πόλης γεωγραφικός χώρος (π.χ. η περιοχή, η περιφέρεια, η χώρα κλπ.).

Ο "σχεδιασμός" αναφέρεται στη συγκροτημένη δράση και διαδικασία για την επίλυση ενός προβλήματος, δηλαδή, τον συνδυασμό και αλληλουχία των απαραίτητων ενεργειών για την επίτευξη στόχων. Ο σχεδιασμός αφορά την επίτευξη αποτελέσματος στο μέλλον. Καθοριστικά στοιχεία για κάθε σχεδιασμό είναι η στόχευση, η υιοθέτηση στόχων-να ξέρουμε τι θέλουμε να πετύχουμε, και η διαδικασία-ο τρόπος, δηλαδή η διαδοχή και συνδυασμός των αναγκαίων ενεργειών. Είναι σαφές ότι στην προσέγγιση αυτή ο ορθολογισμός είναι βασική προϋπόθεση.

Στο πλαίσιο αυτό η χωροταξία αναφέρεται στην πολιτική (τις δράσεις) για την κατάλληλη οργάνωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, των υποδομών και των ανθρώπινων οικισμών μακροχρόνια ώστε να επιτευχθούν στο μέλλον οι επιθυμητοί στόχοι ανάπτυξης (που συμπεριλαμβάνει και την προστασία του περιβάλλοντος).

Η χωροταξία ως σχεδιασμός, δηλαδή συγκροτημένο σύστημα δράσεων, είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αναπτυξιακής πολιτικής και δεν νοείται αναπτυξιακή πολιτική χωρίς χωρική διάσταση ούτε χωροταξία ανεξάρτητα από μια πολιτική για την ανάπτυξη. Αναπόσπαστο στοιχείο της οποίας χωροταξικής πολιτικής είναι ο μακροχρόνιος χαρακτήρας στόχευσης. Είναι δε προφανές ότι εξ ορισμού η οποιαδήποτε αναπτυξιακή πολιτική με την χωρική της έκφραση είναι πολυδιάστατη, δηλαδή αναφέρεται στην επίτευξη κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων.

Αντικείμενο της χωροταξίας είναι η ορθολογική μακροχρόνια οργάνωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, των υποδομών και των ανθρώπινων οικισμών στον χώρο, ώστε να επιτευχθούν οι επιθυμητοί κοινωνικοί, οικονομικοί και περιβαλλοντικοί στόχοι σε μια περιοχή, σε μια περιφερειακή ενότητα, σε μια χώρα σε μια ευρύτερη περιοχή. Ορθολογική οργάνωση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στο πλαίσιο του χωροταξικού σχεδιασμού σημαίνει την αναζήτηση των αρχών, κανόνων και κατευθύνσεων για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και δυναμική κάθε τόπου (χωρικής ενότητας) αποφεύγοντας τις συγκρούσεις και αναδεικνύοντας τις ευκαιρίες συμπληρωματικότητας και συνέργειας μεταξύ δραστηριοτήτων.

Η χωροταξία, καθώς αναφέρεται σε ευρύτερες χωρικές ενότητες, ξεπερνώντας την κλίμακα του κτιρίου, του έργου (μικρής ή μεγάλης κλίμακας) και της αστικής περιοχής, σε αντιδιαστολή με άλλες μορφές χωρικού σχεδιασμού (την αρχιτεκτονική ή την πολεοδομία) αλλά και λόγω της μακροχρόνιας προοπτικής της έχει κατευθυντήριο και όχι κανονιστικό χαρακτήρα ως προς τις ρυθμίσεις. Αλλωστε αποτελεί σύστημα αναφοράς για τις δράσεις πληθώρας κοινωνικών ομάδων και φορέων. Αυτό σημαίνει ότι παρέχει κατευθύνσεις για τα υποκείμενα επίπεδα σχεδιασμού και τον προγραμματισμό.

2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός αποτελεί σημαντικό κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο με θεαματική δυναμική τα τελευταία 60 χρόνια. Σ αυτή τη χρονική περίοδο ο τουρισμός άλλαξε μορφή και ένταση και συνεχώς εξελίσσεται και αλλάζει σύμφωνα με τις εξελίξεις και τα πρότυπα της οικονομίας και κοινωνίας. Στην κλίμακα και έκταση που τον αντιλαμβανόμαστε στη σύγχρονη εποχή, ο τουρισμός αναπτύχθηκε ως μαζικό φαινόμενο στα μέσα του εικοστού αιώνα με βάση την κοινωνική και ατομική ανάγκη και 'δικαίωμα' για αναψυχή, φαινόμενο με πολύ μεγάλη σημασία τόσο από την πλευρά της παγκόσμιας οικονομίας όσο και της ανάπτυξης ενός τόπου.

Πολλοί είναι οι λόγοι που για την προσέλκυση τουριστών σε έναν τόπο: τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και ιδίως αυτά που μπορούν να θεωρηθούν ως 'θέλγητρα' με βάση το ενδιαφέρον κάποιων επισκεπτών, η προσβασιμότητα, οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες, οι οργανωμένοι τρόποι ή δυνατότητες επίσκεψης, η πληροφόρηση για όλα αυτά και πολλοί άλλοι.

Από την πλευρά της ανάπτυξης, η ανάπτυξη του τουρισμού σε έναν τόπο μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη και άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων και κλάδων (γεωργία, αλιεία, εμπόριο, κατασκευές, μεταφορές, κλπ.) με σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην οικονομία. Απο την ίδια προοπτική, της ανάπτυξης, ο τουρισμός, εάν αναπτυχθεί σωστά, μπορεί να συμβάλλει και στην ανάδειξη και προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς σε έναν τόπο, αναβαθμίζοντας και τις υπηρεσίες στους κατοίκους και να συμβάλει στην κοινωνική ανάπτυξη γενικότερα.

Όλοι αυτοί οι λόγοι, μεμονωμένα ή και σε συνδυασμό, μπορούν να εξηγήσουν γιατί ο τουρισμός ευρίσκεται στο επίκεντρο του παγκοσμίου ενδιαφέροντος και έχει αναδειχθεί σε σημαντική οικονομική δραστηριότητα με ιδιαίτερη δυναμική ανάπτυξης και βαρύτητα πλέον και στην παγκόσμια οικονομία.

Ο τουρισμός όμως συνεχώς αλλάζει, ως αποτέλεσμα ευρύτερων σύνθετων κοινωνικών-πολιτισμικών, τεχνολογικών και οικονομικών αλλαγών. Η αύξηση των εισοδημάτων αλλά και η αυξανόμενη διαθεσιμότητα ελεύθερου χρόνου, αποτέλεσαν τη βάση της τουριστικής ανάπτυξης τα τελευταία πενήντα χρόνια. Παράλληλα, η τεχνολογική πρόοδος, ιδιαίτερα στις αεροπορικές μεταφορές, αλλά και οργανωσιακές αλλαγές στην προσφορά υπηρεσιών με την ανάπτυξη των οργανωμένων ταξιδιών, μείωσαν τα ταξιδιωτικά κόστη και έδωσαν τη δυνατότητα σε περισσότερο κόσμο να ταξιδέψει, οδηγώντας στην ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού και σε μια έκρηξη της ζήτησης για ταξίδια αναψυχής.

Στην πιο πρόσφατη περίοδο, νέες σαρωτικές κοινωνικές, πολιτικές, τεχνολογικές και οικονομικές αλλαγές επηρέασαν σημαντικά και άλλαξαν τον τουρισμό. Η αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας με το άνοιγμα των αγορών, φαινόμενο που συχνά αποκαλείται 'παγκοσμιοποίηση', οι αλλαγές στον παγκόσμιο γεωπολιτικό χάρτη με την ουσιαστική άρση των πολιτικών εμποδίων στις μετακινήσεις κεφαλαίων, αγαθών και προσώπων, σε συνδυασμό με την 'επανάσταση στην τεχνολογία της πληροφορίας' δημιούργησαν συνθήκες διάχυσης και ανάπτυξης του τουρισμού παγκοσμίως. Η δημοκρατικοποίηση της πληροφόρησης έφερε βελτιώσεις στην προσέγγιση δυνητικών πελατών – επισκεπτών, φέρνοντας καινοτομία και επανάσταση στη δομή της τουριστικής προσφοράς, οδηγώντας σε ακόμα μεγαλύτερο ανταγωνισμό μεταξύ των προμηθευτών (tour operators, αεροπορικές εταιρίες, ξενοδοχειακή βιομηχανία, ταξιδιωτικά πρακτορεία κ.λ.π.).

Πολύ πιο σημαντικές, όμως, είναι οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που επηρεάζουν τις τουριστικές προτιμήσεις. Ήδη, διαπιστώνονται σημαντικές αλλαγές στις αξίες, αρχές και πρότυπα της σύγχρονης κοινωνίας. Ο σύγχρονος τουρισμός αλλάζει.

Τα ταξιδιωτικά στερεότυπα αλλάζουν, ο σύγχρονος τουρίστας είναι πιο απαιτητικός ως προς την ποιότητα των υπηρεσιών και εξυπηρέτησεων που αναμένει σε έναν

προορισμό. Οι σύγχρονοι τουρίστες αναζητούν την ικανοποίηση των δικών τους ιδιαίτερων αναγκών, επιθυμιών και ενδιαφερόντων, κάτι το οποίο οδηγεί στην ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού όπως ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο τουρισμός υγείας και ευεξίας, το επαγγελματικό ταξίδι, ο πολιτιστικός τουρισμός κ.λ.π. Η τουριστική αγορά τμηματοποιείται, διαφοροποιείται ως προς τα χαρακτηριστικά της, επηρεάζοντας τόσο τη ζήτηση όσο και την προσφορά.

Οι δυνατότητες για δραστηριότητες αναψυχής είναι πολλές και ως εκ τούτου ένα ταξίδι διακοπών δεν έχει πλέον τη μορφή που είχε τις προηγούμενες δεκαετίες αλλά προσφέρεται για συνδυασμό επιμέρους προτιμήσεων και επιλογών. Καθώς οι κοινωνικές αξίες διαφοροποιούνται παρατηρούνται αλλαγές στις προτεραιότητες και προτιμήσεις, στους παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές για τον τόπο προορισμού τον ανταγωνισμό και την ανάπτυξη της αγοράς.

Αυτές οι αλλαγές όμως, οδηγούν σε μια ποιοτική αλλαγή της ζήτησης από το τουριστικό προϊόν στην τουριστική εμπειρία. Ο πλούτος και η διαφοροποίηση των πολιτισμικών θέλγητρων προσφέρουν ισχυρά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στην προσέλκυση δυνητικών επισκεπτών. Το προφίλ του σύγχρονου τουρίστα έχει ως βασικό χαρακτηριστικό τη ζήτηση για εξειδικευμένα και ειδικά ενδιαφέροντα που ξεφεύγουν από το παραδοσιακό τουριστικό προϊόν. Σε κάθε του ταξίδι επιζητά να βιώσει την εμπειρία του κάθε προορισμού, είναι ενεργός, συμμετέχει σε τοπικές δραστηριότητες, ενδιαφέρεται πραγματικά για την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά των περιοχών που επισκέπτεται και έχει περιβαλλοντική ευαισθησία.

Αυτό που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη εποχή είναι η ζήτηση για ιδιαίτερα ποιοτικές υπηρεσίες και η παράλληλη ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού.

Η Ελλάδα αποτελεί δημοφιλή και εδραιωμένο τουριστικό προορισμό με προοπτική να καθιερωθεί ως ακόμα πιο ισχυρή παρουσία παγκοσμίως. Το φυσικό περιβάλλον, οι πολυσχιδείς ακτές και η πληθώρα μικρών νησιών μαζί με το ήπιο μεσογειακό κλίμα, την φιλοξενία και την πολιτισμική παράδοση συνθέτουν τα ισχυρά

συγκριτικά πλεονεκτήματα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Ο πλούτος και η ποικιλία του ελληνικού τουριστικού προϊόντος σε ποικίλους συνδυασμούς σε πολλές μικρές γεωγραφικές ενότητες αποτελούν σημαντική ιδιαιτερότητα με δυνατότητες για ικανοποίηση κάθε ιδιαίτερης τουριστικής επιθυμίας.

Ο τουρισμός στην Ελλάδα αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες της εθνικής οικονομίας και σημαντικό βάθρο ανάπτυξης του ελληνικού πολιτισμού. Η οικονομική ευημερία αρκετών ελληνικών περιοχών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τουριστικό τομέα, καθώς ο τελευταίος συμβάλλει πολλαπλά στην τοπική, περιφερειακή και εθνική οικονομία και προσελκύει νέες επενδύσεις. Γιαυτό και η ορθολογική του οργάνωση στον χώρο έχει ιδιαίτερη σημασία.

3. Η ΧΩΡΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η χωροταξία αναγνωρίζει τον 'χώρο' ως ουσιαστικό στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη στην συγκρότηση πολιτικής για την ανάπτυξη. Η βασική της παραδοχή είναι ότι «ολες οι περιοχές δεν είναι ίδιες και δεν έχουν τις ίδιες προοπτικές». Τα φυσικά και ανθρώπινα οικοσυστήματα σε μια περιοχή, η δομή και δυναμική τους, καθώς και η δυναμική τους σχέση παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες που καθορίζουν το βασικό πλαίσιο της ανάπτυξης στην περιοχή. Η κάθε χωρική ενότητα έχει συγκεκριμένα γεωγραφικά χαρακτηριστικά, συγκεκριμένους φυσικούς πόρους, συγκεκριμένη χλωρίδα και πανίδα, γεωγραφική θέση, κλίμα, κ.ο.κ. που καθορίζουν ως ένα βαθμό τις δυνατότητες και προοπτικές της σε ένα ευρύτερο χώρο. Σε απλούστερη ερμηνεία αυτό υποδεικνύει ότι τόσο το φυσικό περιβάλλον όσο και η τοπική κοινωνία και οικονομία, ο πολιτισμός κλπ έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν την κάθε περιοχή από άλλες περιοχές.

Ως προς τον τουρισμό οι ιδιαιτερότητες αυτές αποτελούν μια ειδική βάση αναφοράς για την ανάπτυξη του τουρισμού και τις προοπτικές του. Γιαυτό ο τουρισμός αναπτύσσεται πιο έντονα σε κάποιες περιοχές ή και με διαφορετικό τρόπο από ότι σε άλλες, όπως αντίστοιχα ο τουρισμός μπορεί αναπτύσσεται με παρόμοιο τρόπο σε κάποιες περιοχές.

Ο τρόπος που αναπτύσσεται ο τουρισμός είναι χωρικά διαφοροποιημένος. Όπως υπάρχουν περιοχές αναπτυγμένες τουριστικά, αντίστοιχα μπορούν να διακριθούν και άλλες δυναμικά αναπτυσσόμενες ή ελάχιστα αναπτυγμένες. Στο πλαίσιο αυτό έχει σημασία και η σχέση του τουρισμού με την ανάπτυξη της περιοχής γενικότερα. Οι περιοχές μπορεί να έχουν μια αρκετά διαφοροποιημένη βάση ανάπτυξης με πολλές άλλες δραστηριότητες ή και μια περιορισμένη ή και μονομερή βάση (π.χ. γεωργία), μπορεί να είναι δυναμικές και να αναπτύσσονται ή και στάσιμες/ εγκαταλελειμμένες.

Στη σύγχρονη εποχή η προσβασιμότητα και εξυπηρέτηση των τουριστικών προορισμών αποτελεί προϋπόθεση για την ανάπτυξη του τουρισμού. Η πολυμορφία και πολυδιάσπαση του χώρου και του ανθρώπινου και φυσικού

περιβάλλοντος της χώρας με την εκτεταμένη παράκτια ζώνη, το έντονο ανάγλυφο και την πολυνησία, παρουσιάζουν ιδιαίτερη δυσκολία ως προς τις μεταφορές. Η περιορισμένη προσβασιμότητα στους τουριστικούς πόρους, υπήρξε ή αιτία συγκέντρωσης του τουριστικού ενδιαφέροντος σε συγκεκριμένους περιοχές στο παρελθόν αλλά και της έλλειψης τουριστικής ανάπτυξης σε άλλες περιοχές με σημαντικά πλεονεκτήματα. Στην εποχή της διεύρυνσης των οικονομιών, του αυξανόμενου ανταγωνισμού και της αυξημένης κινητικότητας έχει ιδιαίτερη σημασία η βελτίωση των διασυνδέσεων με τις χώρες προέλευσης των τουριστών και η αύξηση του αριθμού των πυλών εισόδου με συμπλήρωση και εμπλουτισμό των έργων βασικής υποδομής (κύριοι οδικοί άξονες, αεροδρόμια, λιμένες, λιμένες σκαφών αναψυχής κ.λ.π.). Για παράδειγμα, τα διάσπαρτα μικρά και μεγάλα νησιά σε συνδυασμό με τους καθ' όλη την διάρκεια του θέρους ανέμους, δημιουργούν ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού με τη δημιουργία αριθμού λιμένων αναψυχής και αγκυροβολίων, εμπλουτισμένων με σταθμούς διάσωσης και ανεφοδιασμού ώστε να εξασφαλίζει άνεση και ασφάλεια στους ταξιδιώτες. Παράλληλα η δημιουργία ελικοδρομιών και θαλασσίων διαδρόμων προσγείωσης υδροπλάνων στα μικρά νησιά μπορούν να βοηθήσουν συμπληρωματικά για την μετακίνηση από και προς τα μικρά νησιά. Ακόμη η αξιοποίηση του ορεινού όγκου της ηπειρωτικής Ελλάδας με την δημιουργία καταφυγίων και ορεινών διαδρομών, υδάτινων διαδρόμων στα ποτάμια, μικρών εγκαταστάσεων στις λίμνες, τεχνητές ή φυσικές, κλπ. μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού και να αναζωογονήσει την ευρύτερη ζώνη, να εμπλουτίσει σημαντικά το τουριστικό προϊόν και να συμβάλλει στην συγκράτηση του πληθυσμού στην ύπαιθρο.

Τα φυσικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της περιοχής και ο τρόπος που αναπτύσσεται ο τουρισμός σ αυτήν αποτελούν τη βάση για μια χωροταξική θεώρηση της τουριστικής ανάπτυξης. Η χωροταξική θεώρηση του τουρισμού είναι σύνθετη και συμπεριλαμβάνει όλα εκείνα τα στοιχεία που απαρτίζουν το τουριστικό προϊόν δηλαδή το σύνολο των τουριστικών πόρων, των τουριστικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών στον επισκέπτη/τουρίστα. Στη θεώρηση αυτή έχει σημασία ο

προσδιορισμός των υπο-ενοτήτων (περιοχών) όπου αναπτύσσεται ο τουρισμός, με έναν σύνθετο τρόπο ως προς την χωρική δομή και δυναμική του, την συγκέντρωση και διασπορά στον χώρο και τα ειδικά χαρακτηριστικά του (μορφή/μαζικός-ειδικός, διεθνής/εσωτερικός, αναπτυγμένος/αναπτυσσόμενος/φθίνων, κ.α.). Αντίστοιχα έχει ενδιαφέρον η συσχέτιση όλων αυτών με την ανάπτυξη και ειδικότερα του τουρισμού σε έναν ευρύτερο χώρο. Η ανταγωνιστικότητα, ο ανταγωνισμός με άλλες περιοχές, η συμπληρωματικότητα και συνδυασμός αποκτούν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η διάκριση και προσδιορισμός χωρικών ενοτήτων ή καλύτερα των χωρικών διαστάσεων του βοηθά στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του τουρισμού και στη διαμόρφωση στοχευμένων και εξειδικευμένων δράσεων για την τουριστική ανάπτυξη.

Ενας κεντρικός παράγων σχετικά με τον τρόπο που αναπτύσσεται ο τουρισμός στον χώρο είναι και η πολιτική για τον τουρισμό σε εθνικό επίπεδο (κεντρικής διοίκησης), αλλά και σε περιφερειακό/τοπικό σε τουριστικούς προορισμούς, είτε από τον δημόσιο είτε από τον ιδιωτικό τομέα είτε και σε συντονισμό. Τα βασικά εργαλεία που διαθέτει η πολιτική για τον τουρισμό και την χωρική του προσέγγιση είναι: ρυθμίσεις, επενδύσεις, υποδομές, εκπαίδευση/κατάρτιση/απασχόληση, και προώθηση/προβολή. Οι όροι και προϋποθέσεις, οι κανόνες και προτεραιότητες, η στόχοι και στρατηγική, οι δράσεις πρέπει να προσδιορίζονται με βάση τα χαρακτηριστικά, την δυναμική και τις ιδιαιτερότητες κάθε χωρικής ενότητας. Καθώς όμως ο τουρισμός είναι πολυκλάδος, η πολιτική για τον τουρισμό είναι άμεσα συνυφασμένη με άλλες τομεακές πολιτικές άμεσα και έμμεσα, άρα επηρεάζεται και από τις γενικότερες και επιμέρους πολιτικές και πως η σχέση και διασύνδεσή τους επηρεάζει την ανάπτυξη μιας περιοχής. Γιαυτό χρειάζεται και ένα γενικό πλαίσιο αναφοράς, που η χωροταξία μπορεί να προσφέρει.

4. ΧΩΡ(ΟΤΑΞ)ΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η προηγούμενη ενότητα αναφέρθηκε στην ανάγκη χωρικής διάστασης στην τουριστική πολιτική ενώ η ενότητα αυτή εστιάζεται στον χαρακτήρα του χωροταξικού σχεδιασμού για τον τουρισμό ως ένα βασικό πλαίσιο αναφοράς για έργα, προγράμματα και δράσεις σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού.

Η χωροταξία προσθέτει την διάσταση μιας συγκροτημένης μακροχρόνιας προσέγγισης της πολιτικής ανάπτυξης του τουρισμού στον χώρο. Κεντρικό στοιχείο είναι ο σχεδιασμός δηλαδή η δομημένη συγκρότηση δράσεων με μακροχρόνια στόχευση ακολουθώντας τις βασικές αρχές του δημοκρατικού προγραμματισμού δηλαδή την ανάλυση των προβλημάτων/δυνατοτήτων, την υιοθέτηση στόχων και επιδιώξεων για τον τουρισμό, την διαμόρφωση στρατηγικής και συστήματος παρακολούθησης και αξιολόγησης ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματικότητα και προσαρμογή στην εξέλιξη του προγράμματος δράσης. Ανάλογα με το χωρικό επίπεδο αναφοράς μπορεί να διακριθεί σε εθνικό, περιφερειακό ή άλλη χωρική ενότητα. Βασική προϋπόθεση κάθε δημοκρατικού προγραμματισμού είναι η διαβούλευση των βασικών εταίρων σε κάθε φάση του σχεδιασμού. Στον σύγχρονο σχεδιασμό βασική προϋπόθεση η δημοκρατική διαδικασία και η μακροχρόνια προοπτική. Το σύγχρονο πλαίσιο αναφοράς για κάθε πολιτική είναι οι βασικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης δηλαδή η επιδίωξη ισορροπίας μεταξύ των στόχων της οικονομικής αποτελεσματικότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης (με την έννοια της πρόσβασης σε ευκαιρίες για όλους) και της προστασίας του περιβάλλοντος.

Το σχέδιο είναι ένα σύστημα συγκροτημένων (αλληλοσυσχετιζόμενων με ορθολογικό τρόπο) δράσεων. Ο χωρικός χαρακτήρας αποτυπώνεται με διαφορετικές επιλογές και συσχετισμούς σε χωρικές ενότητες και συχνά εκφράζεται ως ένα «σχέδιο» (χάρτης με προτεραιότητες, κατευθύνσεις κλπ.) προκειμένου να διασφαλίσει τον συντονισμό και συσχέτιση δράσεων και να αποτυπώσει τις επιλογές διευκολύνοντας τη διαβούλευση, συνεργασία και επικοινωνία. Σε αντιδιαστολή με άλλα σχέδια (π.χ αρχιτεκτονικά) το σχέδιο αυτό είναι στρατηγικού

χαρακτήρα δηλαδή αποτυπώνει επιδιωκόμενους συσχετισμούς μακροχρόνια και είναι προφανές ότι είναι ενδεικτικό ως ένα βαθμό και δυναμικό, αναμενόμενο να προσαρμόζεται διαχρονικά. Το τι περιλαμβάνει και αποτυπώνει είναι συνάρτηση του χαρακτήρα της πολιτικής για τον τουρισμό και ως ένα βαθμό προσδιορίζεται από το θεσμικό πλαίσιο.

Ανεξάρτητα όμως των επιμέρους/συγκεκριμένων διευθετήσεων που εμπεριέχει ένα χωροταξικό σχέδιο για τον τουρισμό, δύο είναι οι βασικοί τομείς/θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος για τους οποίους είναι εξαιρετικά χρήσιμο: ο προσανατολισμός και διασφάλιση των επενδύσεων στον τουρισμό και ο συντονισμός των επιμέρους τομεακών πολιτικών που στηρίζουν ή έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον τουρισμό.

Ως προς το πρώτο, ένα χωροταξικό του τουρισμού εφόσον εμπεριέχει κανόνες, κατευθύνσεις και προτεραιότητες για το πως μπορεί να αναπτυχθεί ο τουρισμός σε διάφορες περιοχές μπορεί να αποτελέσει ένα πρώτο πλαίσιο αναφοράς και καθοδήγησης για τους ενδιαφερόμενους επενδυτές ως προς το που και το πως. Εννοείται βέβαια, σε εν σύγχρονο πλαίσιο πολιτικής και προγραμματισμού, ότι οι κανόνες, κατευθύνσεις κλπ είναι ενδεικτικοί. Η ιδιαίτερη συμβολή αυτού του είδους της προσέγγισης είναι σε δύο επίπεδα: στην εξειδίκευση του τρόπου ανάπτυξης του τουρισμού σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής και η συσχέτισή του με υπερτοπικής σημασίας προτεραιότητες.

Ως προς το δεύτερο, ένα χωροταξικό σχέδιο του τουρισμού μπορεί να διασφαλίσει συντονισμό των άλλων τομεακών (ή επιμέρους χωρικών) πολιτικών και δράσεων με τις προτεραιότητες της τουριστικής πολιτικής, ένα θέμα ιδιαίτερα σημαντικό σε δύο επίπεδα παλι: τις υπερτοπικής σημασίας επενδύσεις γενικής υποδομής (π.χ. λιμάνια, αεροδρόμια, οδικοί άξονες, κλπ.) απαραίτητες για την προσβασιμότητα σε τουριστικές περιοχές αλλά και στη διασφάλιση της στήριξης των προτεραιοτήτων της τουριστικής πολιτικής στις άλλες κρίσιμες πολιτικές και δράσεις (π.χ. αερομεταφορές, περιφερειακή πολιτική, πολεοδομία και χωροταξικά σχέδια περιοχών, κλπ.).

Αντίστοιχη θεώρηση υπάρχει και για τα χωροταξικά σχέδια σε συγκεκριμένες περιοχές (π.χ. περιφέρειες, κλπ) προσφέροντας ένα πλαίσιο αναφοράς για δράσεις που αντιστοιχούν στο συγκεκριμένο χωρικό επίπεδο διασφαλίζοντας συντονισμό και τον υπερτοπικό χαρακτήρα, δηλαδή υιοθέτηση προτεραιοτήτων για συγκεκριμένες δράσεις ευρύτερου ενδιαφέροντος.

Ανάλογα με το θεσμικό πλαίσιο, ο ρόλος ενός χωροταξικού σχεδίου αλλάζει, προσαρμοζόμενος στις ιδιαίτερες ανάγκες του χώρου και της εποχής (περιόδου διακυβέρνησης).

Ο ρόλος ενός χωροταξικού σχεδιασμού είναι ιδιαίτερα χρήσιμος σε περιοχές (χώρες, περιφέρειες, χωρικές ενότητες) που αντιμετωπίζουν θέματα τουρισμού (ανάπτυξης, ελέγχου, υποβοήθησης κλπ) σε αντίστοιχες περιόδους ειδικής σημασίας, όποτε κρίνεται ότι είναι απαραίτητη μια συντονισμένη δράση ή ένα συντονισμένο πλαίσιο κανόνων για τον τουρισμό. Είναι προφανές ότι σε περιόδους αναμενόμενης έντονης ανάπτυξης του τουρισμού ένα χωροταξικό σχέδιο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο. Το πόσο χρήσιμο είναι εξαρτάται από πολλούς παράγοντες αλλά και από τον ρόλο που επιτρέπει/επιβάλλει το θεσμικό πλαίσιο γενικά.

Για τη χώρα μας, θεωρώντας την Ελλάδα ως ενιαίο τουριστικό προορισμό αλλά και τους επιμέρους τουριστικούς της προορισμούς, ο χωροταξικός σχεδιασμός προσφέρει σημαντικές δυνατότητες ώστε να διασφαλιστεί η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού και η ανάπτυξη του σύμφωνα με τις δυνατότητες που προσφέρουν οι ιδιαιτερότητες των επιμέρους περιοχών της χώρας.

Ένα χωροταξικό σχέδιο σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο (ή συγκεκριμένης χωρικής ενότητας όπως π.χ. το νησιωτικό σύμπλεγμα ή ένας ορεινός όγκος) θα πρέπει να περιλαμβάνει κατευθύνσεις (αρχές, κανόνες, προτεραιότητες) για το είδος της τουριστικής ανάπτυξης και τις αναγκαίες δράσεις στις επιμέρους χωρικές ενότητες (πόλους, συμπλέγματα, περιοχές προτεραιότητας ενδεχομένως) αντιμετωπίζοντας την συγκέντρωση και διασπορά των τουριστικών μονάδων και

εγκαταστάσεων, τις ανάγκες προσαρμογής των στις ιδιαιτερότητες της χωρικής ενότητας, την μεγιστοποίηση της συμβολής των στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη και πολλά άλλα θέματα. Ιδιαίτερη αναφορά θα μπορούσε να γίνει και στην ανάπτυξη των ειδικών μορφών τουρισμού (ιαματικός, θεραπευτικός, ευεξίας, πολιτιστικός, συνεδριακός, περιηγητικός, θαλάσσιος, ορειβατικός, θρησκευτικός, γαστρονομικός, κ.λ.π. Παρόλο που η βάση ανάπτυξης του τουρισμού είναι ο «μαζικός τουρισμός» (ήλιου και της θάλασσας) υπάρχουν σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης και των ειδικών μορφών τουρισμού λόγω της ποικιλίας και του πλούτου του δομημένου περιβάλλοντος, της φύσης και της πολιτισμικής παράδοσης. Κάθε περιοχή της χώρας έχει διαφορετικά συγκριτικά πλεονεκτήματα και μπορεί να συνθέσει ένα ιδιότυπο τουριστικό προϊόν. Τόσο τα νησιά όσο και οι ορεινές περιοχές προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα για την προσέλκυση τουριστών επιλεκτικού τύπου και αποτελούν σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα της χώρας. Η τουριστική ανάπτυξη στις περιοχές αυτές ειδικά θα πρέπει να διέπεται από ειδικές αρχές και κανόνες ώστε να διαφυλάσσονται και να αναδεικνύονται τα ειδικά τους χαρακτηριστικά (π.χ. μικρή κλίμακα, ενταξη στο τοπίο, προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κλπ.), έμφαση στην διασύνδεση με την τοπική οικονομία και πολιτισμικά δρώμενα.

5. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο χωροταξικός σχεδιασμός για τον τουρισμό εντάσσεται στο βασικό θεσμικό πλαίσιο για τον χωροταξικό σχεδιασμό γενικά. Ο χωροταξικός σχεδιασμός στη χώρα μας ξεκίνησε με τον Ν.360/76 που έθεσε τις βάσεις. Ο Ν. 2742/1999 «Χωροταξικός Σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη & άλλες διατάξεις» που ακολούθησε και ως ένα βαθμό αποτέλεσε μέχρι πρόσφατα το βασικό πλαίσιο αναφοράς για τον χωροταξικό σχεδιασμό, εστιάστηκε περισσότερο στον φυσικό σχεδιασμό. Ο Νόμος αυτός θεσμοθέτησε ένα σύνθετο πολυεπίπεδο σύστημα σχεδιασμού (Γενικό και Ειδικά Πλαίσια-σχέδια-σε εθνικό επίπεδο και Περιφερειακά) ως προς τις προϋποθέσεις και διαδικασίες που αποδείχθηκε εξαιρετικά δυσλειτουργικό και αναποτελεσματικό, ιδιαίτερα δε, αδύναμο ως προς την ανάγκη διασύνδεσης χωροταξικού σχεδιασμού και αναπτυξιακής πολιτικής. Με βάση τον Νόμο αυτό θεσμοθετήθηκε με ΚΥΑ (Κοινή Υπουργική Απόφαση) το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης(ΕΠΣΧΑΑ) για τον Τουρισμό το 2009.

Το ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού (ΦΕΚ 1138/2009) αναφέρει ως σκοπό του την «παροχή κατευθύνσεων, κανόνων και κριτηρίων για τη χωρική διάρθρωση, οργάνωση και ανάπτυξη του τουρισμού στον ελληνικό χώρο και των αναγκών προς τούτο υποδομών καθώς και η διατύπωση ενός ρεαλιστικού προγράμματος δράσης για την επόμενη δεκαετία» ...επιδιώκοντας την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος, καθώς και την προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την προστασία και βιωσιμότητα των πόρων που ενδιαφέρουν τον τουρισμό, την περιφερειακή ανάπτυξη και τη διαμόρφωση κατευθύνσεων προς τον υποκείμενο σχεδιασμό, τις αδειοδοτούσες αρχές και ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις (Άρθρο 1). Στη συνέχεια προσδιορίζει χωρικές ενότητες (περιοχές) με ιδιαίτερο ενδιαφέρον (αναπτυγμένες τουριστικά, αναπτυσσόμενες και άλλες όπου ο τουρισμός δεν είναι κύρια χρήση καθώς και ειδικές περιοχές όπως νησιά, ορεινές περιοχές κλπ.). Για κάθε κατηγορία περιοχών το ΕΠΣΧΑΑ για τον τουρισμό προσδιορίζει κατευθύνσεις (εννοώντας ενεργειές και δράσεις που επηρεάζουν τον τουρισμό) και αναφέρεται ειδικότερα σε ορισμένες

ειδικές μορφές τουρισμού (συνεδριακό, αστικό, θαλάσσιο, πολιτισμικό, αθλητικό, ιαματικό-θεραπευτικό κλπ.). Ακολούθως αναφέρεται σε ειδικές τεχνικές υποδομές (γενικού χαρακτήρα) που στηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη.

Εκτος των βασικών αυτών κατευθύνσεων το ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού εισάγει και την εννοια των «σύνθετων και ολοκληρωμένων τουριστικών υποδομών μικτής χρήσης» ενώ κάνει και ειδική αναφορά στις περιοχές προστασίας της φύσης. Τέλος περιλαμβάνει ένα συνοπτικό Πρόγραμμα Δράσης για την δεκαπενταετία που αφορά στις απαραίτητες διοικητικές ενέργειες προσαρμογής στη λογική του ΕΣΧΑΑ Τουρισμού.

Το Ειδικό Χωροταξικό Σχέδιο του Τουρισμού (Ειδικό Πλαίσιο) προσδιορίζει τις βασικές αρχές, κανόνες και προτεραιότητες ανάπτυξης του τουρισμού στις περιοχές της χώρας τροφοδοτώντας το Γενικό Πλαίσιο (Εθνικό Χωροταξικό Σχέδιο) με προτεραιότητες από την τομεακή θεώρηση (τουριστική) αλλά και δίνοντας κατευθύνσεις και στα υποκείμενα επίπεδα σχεδιασμού (περιφερειακά, ΣΧΟΑΑΠ, ΓΠΣ κλπ) που θα πρέπει να εναρμονιστούν. Οι αρχές, προτεραιότητες και κανόνες αφορούν στο είδος και στη μορφή της προσδοκώμενης τουριστικής ανάπτυξης.

Το 2013 αναθεωρήθηκε το ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού (ΦΕΚ 3155/2013) στη λογική της ανάγκης προσαρμογής στην δημοσιονομική και οικονομική κρίση και διόρθωσης των αδυναμιών και ελλείψεων του εγκεκριμένου ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού του 2009, αναφέροντας την αναπροσαρμογή στόχων και ενσωμάτωση νέων δεδομένων και προβλημάτων. Το 'νέο' χωροταξικό του τουρισμού κάνει διάκριση μεταξύ αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων τουριστικά περιοχών και προσδιορίζει χαρικά περιοχές κατάλληλες για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (π.χ. ιαματικού, χειμερινού, κλπ.)

Ομως περιβαλλοντικές οργανώσεις και άλλοι φορείς προσέφυγαν στο ΣτΕ (Συμβούλιο της Επικρατείας) κατά της αναθεώρησης αυτής και το ΣτΕ το 2015 ακύρωσε (για τυπικούς λόγους) το ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού του 2013. Κατόπιν αυτής της εξέλιξης αναμένεται νέα προταση για το χωροταξικό του τουρισμού.

Ας σημειωθεί ότι με βάση το γενικό πλαίσιο αναφοράς (Ν. 2742/99) έχουν εγκριθεί και άλλα Ειδικά Πλαίσια, όπως το ΕΠΣΧΑΑ Τουρισμού, για την βιομηχανία, τις ΑΠΕ, τις ιχθυοκαλλιέργειες, ενώ ευρίσκεται σε προηγμένο στάδιο η εκπόνηση για τα 11 από τα 12 Περιφερειακά Πλαίσια.

Παράλληλα το γενικότερο πλαίσιο που επηρεάζει τον χωροταξικό σχεδιασμό αλλά και τον τουρισμό άλλαξε και συνεχίζει να αλλάζει.

Ηδη εκκρεμεί η αναθεώρηση του πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού με βάση το δεύτερο και το τρίτο «μνημόνιο» (Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις για την Ενίσχυση της Ανάπτυξης, υποκεφ. 4.2 για τη «Βελτίωση του Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος και Ενίσχυση του Ανταγωνισμού στις Ανοικτές Αγορές»).

Ο πρόσφατος Ν. 4269/2014, «Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση – Βιώσιμη Ανάπτυξη» απλοποίησε σχετικά το θεσμικό πλαίσιο (Ν. 2742/99 και 2508/97) μειώνοντας τα χωρικά επίπεδα σχεδιασμού από 7 (Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης-ΓΠΣΧΑΑ, Ειδικά Πλαίσια ΧΣΑΑ, Περιφερειακά ΠΧΣΑΑ, ΡΣ/ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ, ΖΟΕ/ΠΕΡΠΟ/ΠΟΤΑ/ΠΟΑΠΔ., Πράξεις Εφαρμογής/Πολεοδομικές Μελέτες) σε 4 (Εθνικά Χωροταξικά Πλαίσια-ΕΧΠ, Περιφερειακά ΧΠ, Ειδικά Χωρικά Σχεδια-ΕΧΣ/Τοπικά Χωρικά Σχέδια/ΤΧΣ, Ρυμοτομικά Σχέδια Εφαρμογής).

Παράλληλα, το Υπουργείο Τουρισμού και συναρμόδια υπουργεία προχώρησαν σε ευρύ φάσμα νομοθετικών ρυθμίσεων και κανονιστικών παρεμβάσεων για την απλοποίηση διαδικασιών αδειοδότησης των τουριστικών επιχειρήσεων και την προώθηση των επενδύσεων στον τουρισμό που επηρεάζουν ως ένα βαθμό τη χωρική ανάπτυξη του τουρισμού και την πολιτική οργάνωσής της.

Με το Ν. 4002/11 εισήχθη ένας νέος τύπος τουριστικού καταλύματος τα «σύνθετα τουριστικά καταλύματα» (άρθρο 8) ενώ με τον Ν. 4179/13 εισήχθησαν και νέα προϊόντα (νέες μορφές τουριστικών καταλυμάτων) όπως οι «Οργανωμένοι

Υποδοχείς Τουριστικών Δραστηριοτήτων (περιοχές για ανάπτυξη τουριστικών εγκαταστάσεων), τα ξενοδοχεία συνιδιοκτησίας (condo hotels) κλπ., καθώς και σημαντικές βελτιώσεις στο πλαίσιο λειτουργίας των Σύνθετων Τουριστικών Καταλυμάτων (ξενοδοχεία με τουριστικές κατοικίες).

Η υιοθέτηση ενός επιστημονικά ολοκληρωμένου χωροταξικού σχεδιασμού αποτελεί προϋπόθεση για την ορθολογική ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων (όπως ο τουρισμός και η αναψυχή), των υποδομών και οικισμών στον χώρο. Ο χωροταξικός σχεδιασμός προσφέρει ένα επιχειρησιακό πλαίσιο αναφοράς για την αναζήτηση συμπληρωματικότητας και συνέργειας στις επιμέρους τομεακές πολιτικές αλλά και για διευθέτηση των ενδεχόμενων συγκρούσεων ως προς τη χρήση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και ιδίως τις χρήσεις γης.

6. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Υπάρχουν δύο βασικά επίπεδα εξέτασης των προβλημάτων και δυνατοτήτων σχετικά με τον χωροταξικό σχεδιασμό και τον τουρισμό.

Σε ένα πρώτο και γενικό επίπεδο θα έπρεπε κανείς να εξετάσει το γενικότερο θέμα του χωροταξικού (χωρικού, κατά μια γενικότερη θεώρηση, συμπεριλαμβάνοντας τον πολεοδομικό) σχεδιασμού στη χώρα που αποτελεί και ένα αδύνατο σημείο κατά μια γενική διαπίστωση. Τρία είναι τα βασικά θέματα που σχετίζονται με αυτήν την αδυναμία. Το πολυσχιδές και πολυσύνθετο σύστημα που έχει θεσμοθετηθεί που προϋποθέτει εναρμόνιση μεταξύ επιπέδων αλλά μέσω διαδικασιών διαβούλευσης που ανατρέπουν αυτή την δυνατότητα. Η συστηματική αδυναμία συντονισμού και εφαρμογής που είναι ένα γενικότερο πρόβλημα σε συνδυασμό με συστηματικές προσπάθειες παράκαμψης, υποδαύλισης και ακύρωσης του. Η αδυναμία συσχέτισης και συνδυασμού με την αναπτυξιακή πολιτική, ως αποτέλεσμα γενικότερης έλλειψης αναπτυξιακής στρατηγικής και πολιτικής με μακροχρόνιο ορίζοντα που θα αποτελούσε μια καλή βάση για σχεδιασμό, αλλά και η ουσιαστική αποσύνδεση του χωροταξικού σχεδιασμού μέσω του υιοθετημένου διοικητικού σχήματος (άλλο Υπουργείο για την ανάπτυξη και άλλο για την χωροταξία) αναιρώντας την ουσιαστική σχέση και περιορίζοντας διαχρονικά τον χωροταξικό σχεδιασμό στη διάσταση του φυσικού σχεδιασμού. Σ αυτό προστίθεται και η αδυναμία ουσιαστικής συγκρότησης αποτελεσματικού συστήματος διοίκησης/αυτοδιοίκησης ιδίως σε περιφερειακό επίπεδο αλλά και τοπικό με ουσιαστικές αρμοδιότητες που είναι απαραίτητες στον χωρικό σχεδιασμό.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο εξέτασης εστιάζοντας στον χωροταξικό σχεδιασμό και τον τουρισμό οι αδυναμίες εδράζονται στο σχετικό πρόσφατο της προσπάθειας, στην έλλειψη εφαρμογής και στις προσπάθειες αναίρεσης και ακύρωσης της για διάφορους λόγους. Δύο είναι τα βασικά θέματα ενδιαφέροντος στο επίπεδο αυτό. Το πρώτο αφορά στο κατά πόσον έχει εκφραστεί (διαρθρωθεί) χωρικά η στρατηγική για την τουριστική ανάπτυξη της χώρας και έχει αποτυπωθεί στο εθνικό και

περιφερειακό επίπεδο και το δευτερο κατά πόσο έχει στηρίξει ουσιαστικά την ανάπτυξη του τουρισμού στη χώρα. Ως προς το πρώτο, σε εθνικό κυρίως επίπεδο υπάρχει μια καταρχήν προσπάθεια παρόλο που πρόσφατες αναιρέσεις δημιουργούν αμφιβολίες. Σε περιφερειακό επίπεδο ή περιοχών δεν έχει ωριμάσει ακόμα η προσπάθεια και η εικόνα μέχρι σήμερα δείχνει αδυναμία συγκρότησης μιας ορθολογικής σχέσης μεταξύ εθνικού/υπερτοπικού/περιφερειακού/τοπικού, ένα γενικότερο πρόβλημα της χώρας. Ως προς το δεύτερο δύο είναι τα αναμενόμενα ουσιαστικά αποτελέσματα: ο συντονισμός προτεραιοτήτων μεταξύ τομειακών πολιτικών όπου υπάρχει γενικότερη αδυναμία και η στήριξη της επιχειρηματικότητας, η «αχίλλειος πτέρνα» του τουρισμού στη χώρα.

Η προσέλκυση επενδύσεων αποτελεί διαχρονικά βασικό στόχο της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής, στόχος με ιδιαίτερη σημασία ιδίως αυτή την κρίσιμη περίοδο της γενικότερης προσπάθειας της χώρας για οικονομική ανάκαμψη. Στο πλαίσιο αυτό εκτός από την απλούστευση και επιτάχυνση των διαδικασιών αδειοδότησης και πιστοποίησης απαραίτητη προϋπόθεση είναι η δημιουργία ενός σταθερού θεσμικού πλαισίου για την στήριξη των επενδύσεων και αντιστροφή του αρνητικού κλίματος.

Στην χώρα υπάρχει μεγάλη εμπειρία και πρόοδος στη στήριξη των επενδύσεων μικρής κλίμακας (μέσω ενισχύσεων του αναπτυξιακού νόμου και σύγχρονων ρυθμίσεων αδειοδότησης) όπως και πάρα πολύ μεγάλης κλίμακας (μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων, μέσω της έγκρισης/ ψήφισης στην Βουλή). Ανάλογη πρόοδος έχει συντελεστεί και στις επενδύσεις με συμμετοχή δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (π.χ. αυτοχρηματοδοτούμενα έργα-υποδομές, ΣΔΙΤ κλπ).

Υπάρχει όμως σοβαρή αδυναμία στην προώθηση ιδιωτικών επενδύσεων μεγάλης κλίμακας δηλαδή επενδύσεων σε μονάδες υπερτοπικής σημασίας συχνά σύνθετου και ολοκληρωμένου χαρακτήρα. Ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα είναι το δαιδαλώδες και αναποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο για τις μεγάλες επενδύσεις (επενδύσεις μεγάλης κλίμακας με βάση το μέγεθος του κόστους της επένδυσης) όπου αναζητείται η δραστηριοποίηση (και στήριξη) του ιδιωτικού τομέα.

Ενδεικτικό είναι ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια ελάχιστες επενδύσεις μεγάλης κλίμακας έχουν πραγματοποιηθεί παρά τις όποιες εξαγγελίες και προσπάθειες. Εξαίρεση ίσως αποτελεί η ΠΟΤΑ Μεσσηνίας που και αυτή όμως έχει υποστεί σημαντικές καθυστερήσεις και ανατροπές.

Τα κύρια αίτια είναι η γραφειοκρατία με την έννοια του μακροχρόνιου ορίζοντα, των ασαφειών, των συγκρούσεων ή αλληλεπικαλύψεων ή κενών στις αρμοδιότητες των επί μέρους υπηρεσιών που αδειοδοτούν, λόγω συνύπαρξης αλληπάλληλων νομοθετικών ρυθμίσεων, η δυσπραγία, ανεπάρκεια και αντι-αναπτυξιακή 'κουλτούρα' στη δημόσια διοίκηση, οι συγκρούσεις στα επιμέρους τοπικά συμφέροντα, οι εκ των υστέρων ανατροπές μετά από προσφυγές στη δικαιοσύνη, ο εύκολος και ανώδυνος τρόπος προσφυγής, οι μακροί χρόνοι επίλυσης των διαφορών, κλπ.

Συχνά η δικαιολογία είναι η ελλιπής στελέχωση, η μη επικαιροποίηση του θεσμικού πλαισίου, η έλλειψη μακροχρόνιου σχεδιασμού (π.χ. χωροταξικό σχέδιο) κλπ. Το αποτέλεσμα όμως είναι ότι δεν γίνονται επενδύσεις. Πρόσφατα έχουν εισαχθεί τρόποι παράκαμψης αυτής της «δομικής» αδυναμίας με την υιοθέτηση εργαλείων «παράκαμψης» για στρατηγικού χαρακτήρα επενδύσεις (π.χ. ΕΣΧΑΣΕ, ΕΣΧΑΔΑ) που βασίζονται στην «εξαίρεση» και όχι στον «κανόνα».

Είναι πλέον απαραίτητο, όπως δείχνει η εμπειρία μέχρι σήμερα, να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της στήριξης των επενδύσεων μεγάλης κλίμακας που διεθνώς αποτελούν και τον κορμό της ανάπτυξης σε πολλές χώρες. Χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι η μεγάλη κλίμακα (κόστος επένδυσης και έκταση) και ο υπερτοπικός χαρακτήρας.

Σχεδόν σαράντα χρόνια έχουν περάσει από την πρώτη προσπάθεια να μπει κάποια στοιχειώδης τάξη στον τρόπο που αναπτύσσεται η χώρα μας. Όμως, αλληπάλληλες προσθήκες ή αλλαγές στο βασικό θεσμικό πλαίσιο, συνεχείς αμφισβητήσεις, αναδιαρθρώσεις και αναδιατάξεις στις βασικές διοικητικές δομές αλλά και

ατέλειωτες διαδικασίες ουσιαστικά καταλήγουν στην αδυναμία θεσμοθέτησης και στοιχειώδους εφαρμογής. Και όμως η χωροταξία έχει να προσφέρει πολλά στον τόπο μας. Γιαυτό πρέπει να ανασυγκροτηθεί, να καταβληθεί προσπάθεια συμφωνίας για ένα βασικό πλαίσιο και να εφαρμοστεί ένας στρατηγικός σχεδιασμός για τον τόπο, ένας σχεδιασμός που κυττάει μπροστά, στο μέλλον με γνώμονα να οργανώσει καλύτερα τον τρόπο που θα αναπτυχθεί η χώρα και οι περιοχές της.

Ανεξάρτητα από την παρούσα συγκυρία και περίοδο αστάθειας και δυναμικών αλλαγών παγκόσμια και στον άμεσο περίγυρό της χώρας, επιβάλλεται να υπάρχει ένας οργανωμένος τρόπο αντιμετώπισης των όποιων αλλαγών, ευκαιριών και δυσκολιών προκύψουν. Δεν μπορεί να συνεχίσει η αντιμετώπιση «βλέποντας και κάνοντας», τυχαία, χωρίς οδηγό, χωρίς πλαίσιο αναφοράς. Η χωροταξία μπορεί να το προσφέρει αυτό.

Με τον χωροταξικό σχεδιασμό πρέπει να υιοθετηθούν οι βασικές αρχές και κανόνες που θα οδηγούν την ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων (την γεωργία, την ιχθυοκαλλιέργεια, τη βιομηχανία, την εξόρυξη και ενέργεια, τον τουρισμό και πολλές άλλες), των υποδομών (τους δρόμους, τα δίκτυα, τα λιμάνια και αεροδρόμια, κλπ.) και των ανθρώπινων οικισμών και πόλεων. Είναι ο μόνος τρόπος στήριξης της ανάπτυξης της χώρας διασφαλίζοντας ότι η ανάπτυξη αυτή θα γίνει με έναν τρόπο που θα είναι οικονομικά αποδοτικός, κοινωνικά δίκαιος και ταυτόχρονα θα προστατεύει και θα αναδεικνύει την φυσική και πολιτισμική μας κληρονομιά.

Οι στρατηγικές αυτές επιλογές και κατευθύνσεις δείχνουν τον δρόμο, δεν καθορίζουν εκ των προτέρων με λεπτομέρεια το τι θα γίνει. Αυτό άλλωστε είναι αδύνατο πια στη σύγχρονη εποχή που όλα αλλάζουν γρήγορα. Εκείνο όμως που χρειάζεται είναι να μπου οι βάσεις ώστε όλες οι δράσεις, τα έργα, τα προγράμματα να έχουν ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς, ένα στρατηγικό σχήμα με κατευθύνσεις ως προς τις προτεραιότητες ανάπτυξης της χώρας και κάθε περιφέρειας για τους βασικούς τομείς και υποδομές εθνικής και υπερτοπικής σημασίας. Αυτό βοηθά και όλους όσους ενδιαφέρονται να κάνουν επενδύσεις, να βοηθήσουν στην ανάπτυξη,

προσφέροντας τους όχι μόνο κατευθύνσεις ως προς τις προτεραιότητες αλλά και ένα σταθερό πλαίσιο ανάπτυξης της δραστηριότητας τους χωρίς ασάφειες και παλινωδίες που βιώνονται καθημερινά σχεδόν σ αυτόν τον τόπο. Αυτό σημαίνει ότι πέρα από κατευθύνσεις και αρχές υπάρχουν και βασικοί κανόνες για τις διάφορες περιοχές της χώρας, ως προς το πώς αναπτύσσεται κάθε δραστηριότητα , έργο ή υποδομή σύμφωνα με τις ανάγκες και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε τόπου, προσφέροντας όμως ευελιξία ώστε να προσαρμόζονται έγκαιρα στις αλλαγές σε ανάγκες και προτεραιότητες υπερτοπικής εμβέλειας και σημασίας. Εκεί άλλωστε έγκειται και ο στρατηγικός χαρακτήρας του χωροταξικού σχεδιασμού. Χρειάζονται κατευθύνσεις, σύγχρονες δομές και διαδικασίες που να οδηγούν σε αποφάσεις, όχι ατελείωτες διαβουλεύσεις και παλινωδίες που μεχρι να γίνουν έχουν αλλάξει οι βασικές παραδοχές, συνθήκες και προϋποθέσεις. Όχι πια αυτό το ατελέσφορο σχήμα. Δεν γίνεται συνέχεια να αντιμετωπίζεται η πραγματικότητα με ad hoc εξαιρέσεις και διαδικασίες, χρειάζεται ένα ρεαλιστικό βασικό πλαίσιο αναφοράς. Η σύγχρονη χωροταξία το προσφέρει αυτό και πρέπει να την αξιοποιήσουμε. Η χώρα μας δεν έχει αλλά περιθώρια ασάφειας και πειραματισμού.

Μέσα από το Χωροταξικό Πλαίσιο του Τουρισμού μπορεί να δημιουργηθεί ένα ασφαλές περιβάλλον για τις επενδύσεις τουρισμού και θα διασφαλισθεί η σταθερότητα στις συναλλαγές και τις επενδύσεις, με στόχο την αποφυγή σφαλμάτων των πολιτικών σχεδιασμού του παρελθόντος, που οδήγησαν σε ακυρώσεις επενδύσεων από τα ακυρωτικά δικαστήρια.

7. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Αναγνωρίζοντας την συμβολή του τουρισμού στην εθνική, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη απαιτείται μια δυναμική μακροχρόνια στρατηγική με απώτερο στόχο την ανάδειξη της χώρας μας ως δυναμικό τουριστικό προορισμό σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η στρατηγική για τον τουρισμό της χώρας είναι σύνθετη, μακροχρόνια σε μια προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης (αειφορίας). Ο τουρισμός θα πρέπει να αναπτύσσεται με τρόπο που να διασφαλίζει την ανταγωνιστικότητα της χώρας, αξιοποιώντας τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, τις τάσεις και τις μελλοντικές προοπτικές του τουρισμού παγκόσμια, αλλά σε συνάρτηση με τον τρόπο που έχει ήδη αναπτυχθεί ο τουρισμός, τις υφιστάμενες δομές και δυναμική, τόσο ως προς τα καταλύματα, τις υπηρεσίες όσο και τις υποδομές, την επιχειρηματική και κοινωνική-οικονομική πραγματικότητα, την ανάγκη μακροχρόνιας διασφάλισης των φυσικών και πολιτισμικών πόρων και του περιβάλλοντος γενικότερα και την ανάγκη διάχυσης των ευκαιριών σε όλη τη χώρα.

Δύο είναι, διαχρονικά την τελευταία δεκαετία, οι βασικοί στόχοι:

- αναβάθμιση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος και
- διεύρυνση και εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος

Παράλληλα , η εθνική στρατηγική για τον τουρισμό πρέπει να αποβλέπει:

- Στην ενίσχυση της διαρκούς και ισόρροπης τουριστικής ανάπτυξης της χώρας και
- Στη συγκράτηση του πληθυσμού στην περιφέρεια και τη στήριξη της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στο σύνολο του εθνικού χώρου και ιδίως στις περιοχές που παρουσιάζουν προβλήματα αναπτυξιακής υστέρησης, που είναι συνήθως περιφερειακές και απομονωμένες περιοχές που παρουσιάζουν μειονεκτικά χαρακτηριστικά λόγω της γεωγραφικής τους θέσης.

Η στρατηγική αυτή θα πρέπει να καθοδηγεί και να συμπεριλαμβάνει δράσεις όπως:

1. Το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο προγραμματισμού, το ΣΕΣ (το Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης) 2014-20 (το νέο ΕΣΠΑ) που πρέπει να βάζει τις προϋποθέσεις στήριξης αυτής της στρατηγικής, τους πόρους και το πρόγραμμα με τις αναγκαίες δράσεις
2. Νομοθετικές ρυθμίσεις για τον τουρισμό ως θεσμικό στήριγμα για την ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας και νέων προϊόντων.

Όλα αυτά και πολλά άλλα αποτελούν τον γνώμονα για τις δράσεις του δημόσιου τομέα με αναπτυξιακές δράσεις και πολιτικές στήριξης της επιχειρηματικότητας αλλά και συμπληρωματικές δράσεις άλλων Υπουργείων και φορέων που στηρίζουν την τουριστική ανάπτυξη, δράσεις για την απασχόληση και το ανθρώπινο δυναμικό στον τουρισμό, δράσεις για την ανάπτυξη και ανάδειξη των τουριστικών προορισμών.

Η στρατηγική αυτή θέτει το πλαίσιο και τις βάσεις προκειμένου ο ιδιωτικός τομέας να αναλάβει πρωτοβουλίες και δράσεις ανάπτυξης τουριστικών υπηρεσιών και εγκαταστάσεων.

Η συνεργασία και συνέργεια όλων είναι αναγκαία. Η έκφραση και εξειδίκευση όλων αυτών των αναπτυξιακών προτεραιοτήτων και κανόνων στον χώρο, δηλαδή για κάθε τουριστικά σημαντική περιοχή της χώρας αποτελεί το αντικείμενο και τη βάση του χωροταξικού του τουρισμού.

Ο τουρισμός ως βασική οικονομική δραστηριότητα στον Ελλαδικό χώρο, παραμένει ένας κύριος μοχλός ανάπτυξης. Συχνά είναι απόλυτα συνδεδεμένος με μια δορυφορικά σε αυτόν ανάπτυξη του πρωτογενή, δευτερογενή και των υπόλοιπων μορφών τριτογενή τομέα, διασύνδεση που μπορεί να αξιοποιηθεί με κατάλληλο

χωρικό σχεδιασμό. Επιπλέον ο τουρισμός στην Ελλάδα είναι άμεσα συνδεδεμένος με την προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.

Η οργάνωση της τουριστικής ανάπτυξης σε ένα χωροταξικό σχεδιασμό αειφόρου και ισόρροπης ανάπτυξης με κύριο στόχο την συμβολή στην πολιτική για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη αλλά και την ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού αποθέματος που αποτελεί τη βάση της ανάπτυξης του τουρισμού στη χώρα συμβάλλει στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης των επενδυτών, αναδεικνύοντας την χώρα μας σε ώριμο τουριστικό προορισμό.

Η σημασία ενός ειδικού χωροταξικού σχεδίου για τον τουρισμό είναι μεγάλη για τη χώρα λόγω των δυνατοτήτων που προσφέρει ο τουρισμός στην εθνική οικονομία αλλά και σε περιφερειακή και τοπική κλίμακα. Γιαυτό πρέπει να αναπτυχθεί με σωστούς κανόνες και κατευθύνσεις ώστε να μεγιστοποιηθούν τα αναμενόμενα οφέλη διασφαλίζοντας μακροχρόνια την συνολική ανάπτυξη της χώρας. Οι προτάσεις του χωροταξικού του τουρισμού έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον διότι αποτυπώνουν τις προτεραιότητες από εθνικής σκοπιάς και στόχο έχουν να δώσουν έναυσμα σε διαδικασίες περαιτέρω επεξεργασίας στις περιφέρειες και στους τουριστικούς προορισμούς της χώρας.

Επιπλέον οι κατευθύνσεις του χωροταξικού του τουρισμού αναμένεται να βοηθούν σημαντικά τις επενδύσεις στον τουρισμό προσφέροντας ένα πλαίσιο με ξεκάθαρους κανόνες που είναι απαραίτητο σε πρώτη φάση για την διατύπωση εφικτών προτάσεων αλλά και για την διευκόλυνση της διαδικασίας αξιολόγησης και έγκρισής τους από την Πολιτεία.

Οι δυνατότητες υπάρχουν και την περίοδο αυτή γίνεται (ξεκίνησε ξανά) προσπάθεια εκσυγχρονισμού και απλούστευσης του χωροταξικού (και πολεοδομικού) σχεδιασμού, που είναι και μια από τις βασικές προϋποθέσεις (υποχρεώσεις μας) μέχρι το τέλος του 2015 (ήταν βεβαία και για το 2013). Με μια αισιόδοξη προσέγγιση ο τουρισμός δεν θα χάσει την δυνατότητα που έχει (ως ΕΠΣΧΑΑ ή αντίστοιχο σχέδιο) να θέτει υπερτοπικής σημασίας προτεραιότητες και θα μπορέσει

να αποτυπωθεί αυτό και στα άλλα εθνικά και περιφερειακά σχέδια. Παράλληλα οι επιμέρους τοπικές θεωρήσεις θα μπορέσουν να εξετάζουν και να ενσωματώνουν προσαρμογές υπερτοπικής σημασίας, και αντιστρόφως οι τοπικές ιδιαιτερότητες θα μπορούσαν να ενσωματωθούν σε γενικότερες κατευθύνσεις. Το κύριο όμως διακύβευμα για όλα αυτά είναι η δυνατότητα ουσιαστικής και αποτελεσματικής διαβούλευσης στη λογική της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλες τις διαστάσεις, την κοινωνική, την περιβαλλοντική και την οικονομική. Σημαντική πρόκληση για την σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης